

"İstiare", "mecaz", "mesel", "temsil" ve "teşbih" kavramları hakkında bilgi verir misiniz?

İstiare ve mecaz: Kelimeler ya gerçekten vaz'oldukları anlamda veya, vaz'oldukları mana dışında kullanılırlar. Birincisine "hakikat", ikincisine "mecaz" adı verilir.(1) Mesela, "bülbül" kelimesini kuş için kullandığımızda "hakikat", güzel sesli biri hakkında kullandığımızda "mecaz"dır.

İşte istiare, "**alakası teşbih olan mecaz**" şeklinde tarif edilir.(2) Mecaz istiareye göre daha geniş kapsamlıdır. Her istiare mecazdır, fakat her mecaz istiare değildir.(3) Benzeri bir cümleyi teşbih - istiare ilişkisi açısından söylemek mümkündür: Her istiare teşbihtir, fakat her teşbih istiare değildir.(Ak, s. 279; Ebu Zehra, s. 257) Banarlı'nın ifadesiyle istiare, teşbihin en kısa, en güzel şeklidir. (Banarlı, s. 99)

İstiare kelimesi etimolojik olarak birinden öğreti birşey isteyip almayı bildirir. Mesela,

"Gece siyah bir yarasa gibi uçtu" ve

"Karşımızda muazzam bir sonsuzluk çölü uzanıp gidiyordu"(4)

cümlelerine bakalım. Birinci cümlede gece siyah bir yarasaya benzetilmiş ve uçurulmuştur. İkinci cümlede ise çölün bitmez tükenmez enginliği, ona sonsuzluk verilerek anlatılmıştır.

Bir de Mehmed Akif'in şu ifadelerine bakalım:

"Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa..."(5)

Burada düşman kalabalığı önce mahşere benzetilmiş, sonra da "kudursa, çıldırsa..." ifadeleriyle o mahşeri kalabalık bir köpeğe teşbih edilmiştir. Burada "mahşer-kudursa- çıldırsa" kelimeleri ödünç olarak gerçek anlamları dışında kullanılmışlardır.

Yahya Kemal "Sessiz Gemi" isimli şiirinde bir cenaze manzarasını anlatır. Şiirde tabut bir gemiye, ölüm de seyahate benzetilir.. Bu gemiyle yapılan seyahat manzarası, bir cenaze alayının temsilidir. Benzetilen (gemi) söylenmiştir ama,

özellikler hep bir ölünün ardında kalanların davranışlarını yansıtır.(6)

İstiarede şu üç özellik görülür:

1. İstiare bir mecazdır.
2. İstiarede gerçek anlamda kullanılmadığına delalet eden bir "karine-i mania" vardır.
3. İstiarede teşbih amacı söz konusudur.(7)

Teşbih ve istiare bazan birbiriyle karıştırılır:. Benzetme edatı zikredildiğinde teşbih olduğu aşıkardır. "Ali arslandır" ifadesi belığ bir teşbihtir. "Arslan geldi" ifadesi ise istiairedir.

İstiare, Abdülkadir Cürcani'nin dediği gibi, cansız canlı, dilsizi fasih, konuşmayan varlıkları beyan sahibi, gizli manaları aşıkâr yapar.(8)

Mesel ve Temsil:

"Mesel" kelimesi eş- benzer anlamındadır. Kendisinde garabet bulunan bedi' sözdür. Bu garabet onu dillere destan yapmıştır.

Meselde temel umde olan garabet onun diğer sözlerden farklı olması demektir. Bu özelliği sebebiyle, mesel dillere destan olur, ağızdan ağza, nesilden nesle yayılır gider. Sözelimi Hz. Musa ile Firavunun mücadelesi dillere destan olduğundan hemen her devirde kendilerine atıfta bulunulmuştur.

Kendisinde garabet olan her hayret verici hal, sıfat veya kıssa için "mesel" tabiri kullanılır. Mesela, Hz. İsa'nın babasız yaratılışı ile ilgili olarak "Şüphesiz Allah katında İsa'nın meseli Adem'in meseli gibidir." denir. Burada söz konusu olan her iki peygamberin hayret verici halleridir. Zira, Hz. Adem anne-babasız olarak doğrudan topraktan yaratılmış, Hz. İsa ise, sadece anne ile dünyaya gönderilmiştir. (Ra'd 35 ve Muhammed 15.)

Ayetlerde "**müttakilere va'dolunan cennet'in meseli şöyledir...**" denilmekte ve ardından cennetin hayret verici tavsifi yapılmaktadır.

Mesel ve temsil, aslında aynı kökten gelir. Her mesel, aynı zamanda bir temsildir. Ancak her temsil mesel değildir. Temsil şöhet bulup yaygınlaşınca mesel olur. Temsilde olduğu gibi, meselde de asıl olan teşbihtir.

Abdülkahir Cürcanî, belağatın temel kitaplarından olan "**Esraru'l-Belağa**" isimli eserinde, temsilin tesirini şöyle anlatır:

"Temsil, manaya bir elbise giydirir. Ona nüfuz kazandırır. Kadrini yükseltir. Ateşini alevlendirir, manayı daha parlak yapar. Nefisleri kendine çekmede kuvvet sağlar. Kalbleri kendine davet eder. Kalbin en uzak köşelerinden o

manalara bir hareket başlar. İnsan tabiatını, muhabbetle o manalara boyun eğdirir."

"Getirilen temsil eğer medh için ise, o manaları daha parlak, daha azametli yapar. Nefiste tesiri daha asil, daha büyük olur. Medhi daha süratli sağlar, feraha daha çabuk ulaştırır. Eğer zem ise, dokunuşu daha acıtıcı, dağlaması daha yakıcı, incitmesi daha şiddetlidir. Eğer hüccet ise, bürhanı daha nurlu, galebesi daha kâhir, beyanı daha açıktır."(9)

Cürcani'nin bu veciz ifadelerini bazı misallerle açmakta yarar görüyoruz. Şöyle ki: "Yaptığın kötülüğe karşı iyilik göremezsin, boşuna kendini kandırma!" yerine, "Dikenden üzüm toplayamazsın, ancak ektiğini biçersin." demek;

"Kıymetini bilmeyeceği şeyleri cahile söyleme" yerine, "hınzırların önüne inci saçma!" demek;

"Dünya devam etmez, baki kalmaz" yerine, "dünya geçici bir gölgedir" demek elbette daha edebi ve daha müessirdir. (Abdali, s. 39- 40)

Temsil, Kur'ânın gizli manaları bildirmekte, gerçekleri göstermekte kullandığı bir vesiledir. (Abdali, s. 57) Kur'ân-ı Kerim, meselelerini anlatırken sıkça temsiller verir. Mesela, sahabenin mehdi şöyle bir temsille yapılır:

"Onların hali bir ekine benzer ki, filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, ardından gövdesi üzerinde doğrulmuş, ekincilerin hoşuna gidiyor..." (Fetih, 48/29)

Sahabe, İslamın başlangıcında sayıca az idi. Sonra çoğaldılar, kuvvetlendiler. İnsanları hayrette bırakacak şekilde ilerlediler.(10)

"Şüphesiz Allah kendi yolunda kurşunlarla kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever."(Saff, 61/4)

ayetinde medih yoluyla bir teşvik vardır.

Kur'ânın yetim malı ve faiz yiyenlerle ilgili ifadeleri son derece caydırıcı birer temsil tarzındadır. Şöyle ki:

"Zulmen yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın bir çılgın ateşe yaslanırlar." (Nisa, 4/10)

Cenab-ı Hak faiz yiyenlerle ilgili olarak şöyle bildirir:

"Faiz yiyen kimseler şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar. Bu, onların 'Alışveriş tıpkı faiz gibidir.' demelerindedir..." (Bakara, 2/275)

Teşbih

Kur'ânın i'caz sırlarından biri teşbihtir. Teşbih (allegori), aralarında ya hakikaten veya mecazen münasebet bulunan şeyleri birbirine benzetmektir. Teşbihte esas olan, zayıfın kuvvetliye benzetilmesidir.

Mesela, "**Ali, arslan gibi cesurdur.**" dediğimizde Ali'nin cesaretini arslana benzetiriz. Bu cümlede teşbihin dört esasını da görmekteyiz:

1. Müşebbeh, yani benzeyen. (Ali)
2. Müşebbehün bih, yani benzetilen. (Arslan)
3. Vech-i şebeh, yani benzetme ciheti. (Cesaret)
4. Edat-ı teşbih. (gibi)

Bu dört unsurun da beraber bulunduğu teşbihe "**teşbih-i mufassal**"; vech-i şebehi söylenmeyen teşbihe "**teşbih-i mücmel**"; edat-ı teşbihi bulunmayan teşbihe "**teşbih-i müekked**" ve vech-i şebehle edat-ı teşbihi olmayan teşbihe "**teşbih-i belîğ**" adı verilir.

Dört unsuru da taşıyan teşbihler fazla kullanılmaz. Belağat cihetiyle de makbul değildir. "falanın ilmi deniz gibi" demektense, "falan deryadır" demek daha etkilidir.

Teşbih ile anlatımda bir takım incelikler, nükteler, ibretler vardır. Teşbih, manayı canlı bir şekilde zihne yaklaştırır. Günlük hayatımızda ve edebiyat alanında sıkça teşbihlerle karşılaşırız. Mesela, siyah saç geceye, yüksek insanlar yıldıza, at rüzgar ve şimşeğe, yıldızlar inci ve çiçeklere, gemiler dağlara, cimri insan kurak araziye... benzetilir.

Dipnotlar:

-
- (1) bk. Cevdet Paşa, s. 26-27; Zeydan, Abdülkerim, el - Veciz, Mektebetu'l-İslâmî, İst. 1979, s. 279- 282; Tarlan, Ali Nihat, Edebi Sanatlara Dair, İnkılap Kitabevi İst. 1993, s. 11; Banarlı, Nihat Sami, Edebi Bilgiler, Remzi Kitabevi İst. 1948, s. 97.
- (2) bk. Kazvînî, s.124; Haşimi, 303-304; Mevlevi, s. 71; Rıfat, Muhammed, Mecamiu'l - Edeb, ts. s. 284; Ak, Halid Abdurrahman, Usulü't - Tefsir ve Kavaiduhu, Daru'n - Nefais, Dımeşk, s. 277; Şahiner, s. 49-50.
- (3) bk. Cürcani, A. Kahir, Delailu'l- İ'caz, s. 356.
- (4) bk. Wellek, R. ve Warren A., Edebiyat Biliminin Temelleri, Ter. Edip Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara, 1983, s. 251.
- (5) bk. Ersoy, Mehmed Akif, Safahat, İnkılap ve Aka Yay. İst. 1984, s. 352.
- (6) bk. Kocakaplan, İsa, Açıklamalı Edebi Sanatlar, MEB. Yay. İst. 1992, s. 71.
- (7) bk. Külekçi, Numan, Edebi San'atlar, Akçağ Yay. İst. 1995, s.53-54.
- (8) bk. Cürcani, Abdülkahir, Esraru'l Belağa, Tashih ve ta'lik: M. Reşid Rıza, Daru'l- Matbaatu'l - Arabiye, s. 33.
- (9) bk. Cürcani, Abdülkahir, Esraru'l-Belağa, s. 92-96.
- (10) bk. Beydâvî, II/413; Kurtubi, XVI/194; Bursevi, İsmail Hakkı, Ruhü'l - Beyan, Eser Neş. İst. 1389 h., IX/59.